

Людмила Михайлівна Романишина,

доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Наталя Вікторівна Теличко,

доктор педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА ДЕОНТОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто проблему деонтології у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх учителів. Поняття деонтології поєднано з професійною діяльністю лікарів (медична деонтологія) та юристів (юридична деонтологія), які розуміються як наукові галузі та навчальні дисципліни, що відображають узагальнену систему знань про кодекс професійної поведінки фахівців означених профілів. Обґрунтовано, що педагогічна деонтологія включає систему вимог професійного та особистісного порядку, висвітлює етичний бік поведінки педагога з позицій належного. Розглянуто сутність основних особистісних деонтологічних якостей учителя-майстра.

Ключові слова: майбутні вчителі, деонтологія, принципи, професійно-етична культура, етика, деонтологічні якості, професійна деонтологія.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В останні роки в педагогіці все частіше в дослідженнях науковців зустрічається поняття «деонтологія». Поняття «деонтологія» (від грец. δέον – належний) запроваджено І. Бентамом для означення утилітаристської системи етики як учення про правильне, належне. За основу деонтології взято принцип корисності, за яким учинок є таким, що заслуговує або не заслуговує схвалення. Завдання деонтології – додати соціальним мотивам всю силу особистих мотивів, переконати, що особисті інтереси та обов'язки перед суспільством збігаються. Особливо важливе значення деонтологія має для формування професійно-етичної культури фахівця. Вельми значиме відчуття симпатії, що

розширює наше «Я» до колективного «Я», дозволяє «жити удвічі», в собі і в інших, а у поєднанні з інтелектуальними здібностями веде до морального вдосконалення.

Питання деонтології знайшло детальне відображення в працях М. Васильєвої, І. Гриншпуна, І. Зязюна, З. Курлянд, О. Нікуліна, Р. Хмелюк. Зважаючи на важливість питання деонтології у формуванні педагогічної компетентності майбутніх учителів **метою статті** ми обрали вивчення теоретичних основ деонтології у формуванні професійно-етичної культури майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиваючи утилітаристські ідеї, праця Бентама сприяла обговоренню класичного принципу корисності, співвідношення інтересу й обов'язку, доктрини психологічного егоїзму у філософії моралі [5].

Зазвичай поняття деонтології поєднують з професійною діяльністю лікарів (медична деонтологія) та юристів (юридична деонтологія), які розуміються як наукові галузі та навчальні дисципліни, що відображають узагальнену *систему знань про кодекс професійної поведінки фахівців означених профілів*. Однак словосполучення «педагогічна деонтологія» як наукова галузь про мораль і етику вчителя, а в нашому дослідженні – кодекс професійної поведінки педагога не використовується науковцями, про що свідчать педагогічні словники, енциклопедія освіти [6, с. 845] і, зокрема, професійної педагогіки та ін.

Визначаючи особливості професійної підготовки вчителів в умовах вищої ступеневої освіти [8, с. 179], науковці зазначають, що одним із засадничих напрямів формування професійно-етичної культури у майбутніх учителів є вироблення у студентів професійно-деонтологічної позиції. Науковцями доведено, що педагогічна деонтологія визначається, з одного боку, як вид професійної деонтології, а, з іншого, – як розділ педагогічної науки, що становить собою узагальнену систему принципів, норм, вимог, яким має відповідати поведінка педагога в умовах професійної діяльності. Обґрунтовано,

що педагогічна деонтологія включає систему вимог професійного та особистісного порядку, висвітлює етичний бік поведінки педагога з позицій належного [1, с. 18].

Вивчення М. Васильєвою педагогічної спадщини минулих років дало змогу поглиблено дослідити питання про офіційні витoki сучасної педагогічної деонтології в Україні. Дослідниця зазначає, що в педагогічній науці неодноразово робилися спроби створення кодексу професійної моралі і поведінки педагогів, який розглядався як один з документів, розроблених з метою регламентації поведінки та діяльності педагога в його взаємовідносинах з іншими учасниками педагогічного процесу відповідно до норм, тобто те, що дозволяє бути професіоналом у всьому, особливо в розв'язанні моральних колізій, з якими доводиться стикатися педагогу в повсякденній педагогічній діяльності [1, с. 19].

Професійна етика є самостійним розділом етичної науки, що вивчає особливості моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері певної праці, розкриває її функції, зміст, принципи та етичні категорії [4]. Завдання професійної етики – навчити культурі морального мислення, дати надійні орієнтири для вирішення конкретних ситуацій, вплинути на формування моральних установок у фахівця у відповідності з специфічними вимогами професії [5].

Саме вияв високого рівня сформованості професійно-деонтологічної діяльності вчителя початкових класів можна визначити як один із показників його професійної майстерності. Адже такі деонтологічні категорії, як *професійний обов'язок* педагога (потреба, глибока переконаність у необхідності дотримання певної лінії поведінки у взаєминах з учасниками педагогічного процесу на основі системи вимог, усвідомлення обов'язків перед своєю професією і суспільством), *відповідальність педагога* (стійке особистісне утворення, здатність контролювати свою поведінку відповідно до прийнятих в суспільстві, колективі, професійній групі соціальних, моральних і правових норм, вимог, професійного обов'язку) водночас відображають готовність

учителя до дотримання таких деонтологічних принципів професійної поведінки педагога, як принцип *гуманності, милосердя, справедливості, диспозитивності, імперативності та конфіденційності* [1, с. 19], що формує професійний імідж вчителя початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін.

Водночас, засадничими основами формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя є професійно значущі риси педагога, які мають гуманістичну спрямованість. Адже їхня відсутність не компенсується ніякими відмінними знаннями та професійно-педагогічними вміннями, оскільки особистісна позиція справжнього педагога є підґрунтям для формування його педагогічної майстерності. Ми погоджуємося з думкою І. Зязюна, що саме гуманістична спрямованість є «системотвірним чинником» педагогічної майстерності особистості, здатної до самоорганізації [7, с. 30].

Такими особистісними утвореннями, на думку більшості науковців, є наявність належних морально-духовних якостей (гуманістичність, демократизм, інтелігентність, зорієнтованість на позитивні життєві ідеали, совісність, чесність, правдивість, справедливість, толерантність, розвинене почуття обов'язковості й соціальної відповідальності). У І. Зязюна цей аспект педагогічної майстерності окреслюється гуманістичною спрямованістю діяльності вчителя – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків; це вияв професійної ідеології вчителя, його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її змісту, засобів, суб'єктів [7, с. 31].

Вважаємо, що в широкому розумінні «педагогічну деонтологію» слід розглядати як науку про застосування загальних норм моралі в умовах діяльності вчителів, як науку, що аналізує не лише моральні але й психологічні, етичні, естетичні вимоги до професійної діяльності вчителя, які регламентують ставлення педагога до учня як до об'єкта, так і до суб'єкта праці одночасно, а також до своїх колег, батьків учня, забезпечують у цілому режим оптимальної і

гарантованої поведінки означених осіб в стані їхньої взаємозалежності і взаємодії.

Розглянемо сутність основних особистісних деонтологічних якостей учителя-майстра. Так, дотримання принципу демократичності в діяльності вчителя потребує визнання особистості учня як вищої природної й соціальної цінності. Демократизм майбутнього педагога полягає передусім у тому, що він готовий бачити учня суб'єктом (а не тільки об'єктом) навчального процесу. Відтак у процесі підготовки студента до майбутньої педагогічної діяльності в початковій школі з метою формування у нього основ педагогічної майстерності необхідно спрямовувати майбутнього вчителя на самостійний вибір і формування власної моделі поведінки на основі власного світобачення. У процесі фахової підготовки необхідно розкрити перед студентом широкий спектр варіантів у прийнятті рішень, поведінці; допомогти зорієнтуватися, який вибір є найкращим, найбільш доцільним і відповідним нормам суспільної моралі, а рішення у виборі оптимальної педагогічної поведінки студент приймає сам. Тому для цього в процесі фахової підготовки майбутнього педагога доцільно створювати віртуально-ситуаційні моделі майбутньої професійної діяльності вчителя початкової школи, у яких студент матиме змогу виявити свою демократичність, як особистісно-професійну деонтологічну ознаку професійно-етичної культури.

Ще однією базовою підвалиною досягнення високої педагогічної майстерності є інтелігентність. Ми погоджуємося з думкою дослідників, що видається позбавленим будь-якого сенсу поняття «неінтелігентний майстер педагогічної справи» [9, с. 8].

Традиційно вважається, що поняття «інтелігенція» та «інтелігентність» були введені в обіг в середині XIX століття російським письменником П. Боборикіним, почесним членом Петербурзької Академії наук, у запозиченому з німецької мови значенні «розуміння, рівень розуміння».

Прагнучи з'ясувати сутність інтелігентності, Н. Фунтікова звернулася до порівняльно-лінгвістичного аналізу значення цього слова у різних

європейських мовах та етимологічного аналізу цього поняття. Як свідчить аналіз дослідниці, в сучасних європейських мовах яскраво відображається традиція осмислення понять «інтелігенція», «інтелігент», «інтелігентний», «інтелігентність» переважно у зв'язку з інтелектуальністю, пізнавальною здатністю людини, її освіченістю [10, с. 141].

Еквівалентом слова *інтелігенція* в англійській мові є *intelligentsia*, *intelligentzia* [2, с. 501], що визначається як високоосвічена частина суспільства, яка пов'язує себе з новими ідеями і прогресивним розвитком; частина суспільства, яка вважається або вважає сама себе інтелектуальною і здатною до серйозного незалежного мислення, інтелектуальний клас суспільства. У німецькій мові словом *Intelligenz* позначаються розум, інтелект, ерудиція, інтелігентність, інтелігенція, працівники розумової праці. Еквівалентом слова *інтелігенція* у французькій мові є *intellectuels* (*інтелектуали*, *клас інтелектуалів*) та *intelligentsia* (транслітерація російського слова) [10, с. 142].

У буденній свідомості інтелігентом вважається людина з Високою освітою, що в нашому дослідженні є результатом підготовки майбутнього вчителя, людини, яка безумовно дотримується високих морально-етичних принципів незалежно від обставин і кон'юнктури. Іманентними якостями інтелігента є гуманізм і демократизм. Йому притаманна здатність усвідомлювати себе як особистість, виражену індивідуальність, виокремленість свого «Я», спроможність критично мислити. Йому абсолютно чужі елементи егоїзму, інтриганства, агресивності, безчесності, безсовісності, безсоромності [9, с. 8].

Формування професійно-етичної культури майбутнього вчителя у сенсі педагогічної деонтології передбачає також зорієнтованість студента на певні життєві ідеали, що характеризується активним розвитком морально-ціннісних почуттів, визначенням життєвої мети й домінуючих прагнень, пошуком зразків для наслідування, вибором власної соціальної поведінки. [6, с. 285], значуще місце в якому займає професійна діяльність. Таким чином спостерігається інтеграція таких компонентів педагогічної майстерності, як педагогічна

деонтологія та професійна компетентність.

Зазвичай поняття *ідеал* використовується як категорія етики, взірець, який містить у собі довершені моральні якості, втілення найбільш цінного й величного в людині, приклад молодій людині для самовираження, самореалізації, самовдосконалення. Яскраво виражені життєві ідеали педагога тією чи іншою мірою знаходять відгук у свідомості студента. Важливо, щоб його ідеали були позитивними, оптимістичними, суспільно значимими, патріотичного спрямування, базованими на загальнолюдських цінностях [9, с. 8]. Важливою характеристикою справжнього педагога-майстра у педагогічно-деонтологічному аспекті є *толерантність* (від лат. *Tolerantia* – терпимість), коли учитель уміє проявити терпимість і повагу до дій, думок, поведінки, переконань, вірувань учнів. Ми розглядаємо формування толерантності в майбутніх учителів як необхідну складову педагогічної деонтології – однієї з основ професійної майстерності майбутніх педагогів. Важливість зазначеної особистісної характеристики відзначено на міжнародному рівні. Так, з 16 листопада 1995 року, коли на XXVII сесії Генеральної конференції держав-членів ЮНЕСКО було одностайно прийнято Декларацію принципів толерантності, де зазначається, що толерантне ставлення один до одного, діалог і взаєморозуміння повинні стати нормою поведінки і дій усіх людей без винятку [4, с. 57].

Толерантність розглядається у контексті таких понять, як сприйняття, розуміння, визнання, що передбачає здатність бачити світ одночасно з двох точок зору: власної та іншої; бачити людину як носія альтернативних цінностей, іншої логіки мислення, відмінних форм поведінки, а також усвідомлення свого права відрізнятися від інших людей.

Науковим підґрунтям формування толерантної професійної позиції вчителя є педагогіка толерантності, яка активно запроваджується до освітнього простру багатьох країн. Проблема виховання толерантності майбутніх фахівців соціономічних професій стала предметом досліджень сучасних науковців і педагогів, котрі прослідковували історичну генезу змісту і соціокультурної ролі

феномена толерантність; визначали сутнісно-змістові характеристики поняття толерантності як психічного явища [3]; обґрунтовували сутність педагогіки толерантності та її спрямованість у третє тисячоліття; успішно використовували тренінги толерантності для роботи з учнями та ін. Тому вважаємо за доцільне в процесі цілеспрямованого формування навичок толерантної поведінки як ознаки педагогічної майстерності майбутнього вчителя моделювати провокаційні ситуації-тренінги (апробовані іншими дослідниками, у яких студенти матимуть змогу виявити певний рівень толерантності).

Визначаючи характерні ознаки толерантності, І. Гріншпун використовує такі поняття, як об'єктність, діапазон, фокус, стійкість, динамічність толерантності, що підкреслює її процесуальний аспект [3, с. 34] і свідчить про можливість її формування як фахової ознаки у майбутніх учителів.

Виховання почуттів за допомогою співпереживання, співчуття або протиставлення, тобто навчання соціальним навичкам, що перебувають в основі толерантних відносин, має здійснюватись на раціональному, емоційному та духовному рівнях. Головним компонентом тут є глибокі знання про сутність толерантності, загальна спрямованість на формування навичок толерантної поведінки в розв'язанні конфліктів.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку. формування професійно-етичної культури майбутнього вчителя на основі деонтології базується на педагогіці толерантності. Однак самі лише знання не є достатнім і потужним стимулом до прояву толерантної поведінки в професійних ситуаціях. Наші подальші дослідження будуть спрямовані на визначення обливостей деонтологічних знань у вчителів початкової школи.

Список використаної літератури

1. Васильєва, М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. П. Васильєва. – Харків, 2004. – 43 с.
2. Великий англо-український словник / Автор-укладач М. В. Адамчик. –

Донецьк : «Видавництво Сталкер», 2002. – 1150 с.

3. Гриншпун, И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении) / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. науч.-метод. статей. – 2-е изд. – М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2003. – 368 с.

4. Декларація принципів толерантності (проголошена та підписана 16 листопада 1995 року) // Віче. – 2002. – № 1. – С. 53–60.

5. Деонтологія [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/8243].

6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с., фахові підручники з педагогіки [Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 399 с.] і, зокрема, професійної педагогіки та ін.

7. Зязюн, І. А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. для вчит., аспірантів, студ. серед. та вищ. навч. закл. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Вид-во Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с., с. 30

8. Нікуліна, О. Д. Особливості професійної підготовки вчителів початкових класів в умовах вищої ступеневої освіти / О. Д. Нікуліна // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2002. – № 8. – С. 177–183

9. Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. М. М. Солдатенка, О. М. Семеног. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – 297 с.

10. Фунтікова, Н. В. Етимологічні та порівняльно-лінгвістичні характеристики концепту «інтелігентність» / Н. В. Фунтікова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2011. – №6 (47). – С. 140–151.

Стаття надійшла до редакції 9.04.2015

Романишина Л. М., Тельчко Н. В. Проблема деонтології в формуванні професійно-етическої культури як складової частини загальної культури спеціаліста

В статті розглянуто проблему деонтології в формуванні професійно-етическої культури майбутніх учителів. Поняття

деонтології соединяються с професійною діяльністю лікарів (медична деонтологія) і юристів (юридична деонтологія), які розуміються як наукові області і дисципліни, що відображають узагальнену систему знань про кодекс професійної поведінки спеціалістів зазначених профілів. Обґрунтовано, що педагогічна деонтологія включає систему вимог професійної і особистого порядку, освітлює етичний бік поведінки педагога з позицій обов'язку. Розглянуто сутність основних особистісних деонтологічних якостей вчителя-майстра.

Ключевые слова: майбутні вчителі, деонтологія, принципи, професійно-етична культура, етика, деонтологічні якості, професійна деонтологія.

Romanyshyna L. M., Telychko N. V. The problem of ethics in the formation of professional and ethical culture as a part of specialist's general culture

The problem of deontology in the formation of professional ethics culture of teachers has been examined in the article. The concept of deontology has been combined with professional activities of physicians (medical deontology) and lawyers (juridical deontology) defined as scientific fields and disciplines, which reflect the generalized system of knowledge on the code of professional behaviour of specialists mentioned above. It has been substantiated that pedagogical deontology includes the system of requirements of professional and personal importance, highlights ethical side of behaviour of a teacher in a proper sense. The essence of basic personality deontological characteristics of professional teacher.

It is shown that the expression of high level of formation of professional and deontological activities of a primary school teacher can be defined as one of the indicators of his professional mastery. Pedagogical mastery has been connected with deontological categories: professional duty; teacher's responsibility; deontological principles (humanity, compassion, justice, discretionary, imperativeness and privacy).

The fundamental basis for the formation of the pedagogical skills of future teachers, such as teacher's professional important features of humanistic orientation have been defined. "Pedagogical deontology" has been considered as the science of applying general rules of morality in terms of teachers's activities, of analyzing not only moral but psychological, ethical, aesthetic requirements to professional activities of the teachers, governing teacher's attitude to a student as to an object as well as to a subject of activity, to their colleagues, parents, providing regime of optimal and guaranteed behaviour of persons mentioned above in the state of their interdependence and interaction.

Keywords: future teachers, deontology, principles, professional ethics culture, ethics, deontological characteristics, professional deontology.